

22.09.2018

Суржик Л.

Загублений фонд

«Ганьба! Зрада! Саботаж!» – перша реакція науковців після ознайомлення з проектом Державного бюджету на 2019 р. (DT.UA).

Реакція хоча й емоційна, а, втім, цілком виправдана, зважаючи на заяви очільника уряду. «Наше завдання – змінити ставлення до науки. Щоб досягнення, які у нас є, а вони значні, трансформувати в реальний сектор економіки», – проголосив прем'єр-міністр В. Гройсман під час зустрічі з ученими з нагоди Дня науки. І далі: «Мова йде про те, щоб створити ефективну модель управління наукою. ... Гарантую, що при формуванні бюджету на наступний рік ми істотно збільшимо фінансування науки».

Втім, проект Держбюджету-2019 не можна назвати бюджетом розвитку науки. Загальний обсяг запланованих бюджетних витрат на всю наукову сферу України залишається фактично на рівні нинішнього року – трохи більше ніж 6,5 млрд грн. Видатки для Національної академії наук передбачено в сумі 4 млрд 656 млн грн. Трохи більше порівняно з нинішнім роком, однак інфляція однаково з'їсть незначне зростання видатків. На підтримку пріоритетних напрямів наукових досліджень планується виділити 518 млн грн. На «організаційне, матеріально-технічне, інформаційне та інше забезпечення діяльності Національної ради України з питань розвитку науки і технологій» виділено 509,3 тис. грн. Так-так, саме тисяч! Оскільки понад 400 тис. грн передбачено на відрядження членів Нацради, то на решту, як жартують науковці, можна придбати хіба що скріпки та дірокол, та аж ніяк не створити потужний аналітичний центр, оплатити експертів тощо.

Але найбільшим розчаруванням стали навіть не цифри, далекі від істотного збільшення фінансування науки. Держбюджет-2019 науковці очікували з великим нетерпінням насамперед тому, що він мав стати справді бюджетом розбудови науки – у сенсі зміни нинішньої застарілої практики фінансування наукових досліджень і переходу на грантову систему.

Як відомо, з наступного року передбачено запуск Національного фонду досліджень України (НФДУ). Його створення наукова громадськість вважає першим реальним кроком до імплементації нового Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». На цей фонд покладаються великі сподівання – як на незалежну структуру, яка на засадах прозорих конкурсів, у тому числі із залученням іноземних експертів, надаватиме гранти на наукові дослідження та розробки. Згідно зі ст. 49 цього закону НФДУ є головним розпорядником грантових коштів. Такий статус забезпечує йому незалежність від інших «мисливців» за грантами та їхніх лобістів-посадовців.

Проектом держбюджету на 2019 р. на «забезпечення діяльності Національного фонду досліджень та Державного фонду фундаментальних досліджень, грантову підтримку наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» передбачено виділити 262 млн грн. Сума хоча й значно менша, ніж очікувалося, проте достатня для старту фонду та

проведення пілотних конкурсів. Але ці кошти – отут якраз і ховається диявол! – планується виділити не окремим бюджетним рядком, а в рамках фінансування Міністерства освіти і науки. Таким чином, Національний фонд досліджень України позбавляється статусу головного розпорядника бюджетних коштів. І це при тому, що згідно із Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність» фонд є юридичною особою, головним розпорядником бюджетних коштів і функціонує під егідою Кабінету міністрів.

Чому сталася така метаморфоза? Під структуру, яка ще не запрацювала, виділяти фінансування неможливо, категорично заявляють чиновники. Але ж ідеться про планування коштів на наступний рік, під майбутній запуск роботи фонду. І ще є достатньо часу для того, щоб підготувати все необхідне для його запуску.

У колах науковців висловлюють також побоювання щодо МОНополізації Національного фонду досліджень. Чи справедливо підпорядковувати структуру, яка виділяє гранти, одному з основних претендентів на їх отримання? Конфлікт інтересів більш ніж очевидний.

«Дивує те, що в даній ситуації влада вчинила в кращих пострадянських традиціях, коли замість стимулу спрацювала система заборони, – зазначає член Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій академік НАН України Я. Дідух. – На мій погляд, це ключова проблема нашої системи, яка серйозно гальмує розвиток, коли ми не дивимося вперед, а оглядаємося назад. І подібних прикладів можна навести чимало з інших сфер діяльності.

Можна спрогнозувати, що НФД повноцінно запрацює як самостійна організація з 2020 року, коли з'явиться фінансування окремим рядком. І запрацює він не з початку року, а з другого кварталу, оскільки затвердження бюджету відбувається "під ялинку" і кошти надходять до виконавців наприкінці першого кварталу. Це серйозна проблема, яка може гальмувати участь науковців у грантах. Планується, що в перспективі в наукових установах 40 % фінансування залишатиметься базовим, а 60 – грантовим. Але існуюча система фінансування грантів передбачає отримання коштів наприкінці першого кварталу, і науковці сидять без зарплати, зараховуються за контрактом на неповний рік. Тому в такій ситуації виникне проблема, коли наукові працівники відмовляться переходити на фінансування за грантами, а будуть триматися за реальне базове фінансування, хоча б на 0,5 окладу. Отже і тут, замість стимулювання переходу на грантову систему, можливе гальмування цього процесу».

У Науковому комітеті Національної ради з питань розвитку науки і технологій (НРРТ) дуже збентежені таким поворотом подій і вважають, що позбавлення НФД статусу головного розпорядника коштів є неприпустимим. Чому так багато важить цей статус, – ідеться в статті заступника голови Наукового комітету, доктора фізико-математичних наук О. Колежука «[Національний фонд досліджень: ризики і можливості](#)» (DT.UA, №30, 2018 р.). Розмір бюджетного фінансування фонду

має щорічно визначатися Законом про державний бюджет окремим рядком. Законом також передбачено, що держава забезпечує фінансування Національного фонду досліджень України згідно з рекомендаціями Національної ради України з питань розвитку науки і технологій.

За розрахунками Наукового комітету Нацради, що базуються на рекомендаціях експертів ЄС, на грантову підтримку наукових досліджень 2019 р. мало бути спрямовано не менше ніж 900 млн грн. Улітку на засіданні уряду йшлося про 600–700 млн, із поступовим збільшенням у наступні роки. У подальшому коригування бюджету НФД відбувалося в закритому режимі, без погодження з Науковим комітетом Нацради.

«Звичайно, це не бюджет розвитку науки, – вважає экс-очільник Державного комітету України з питань науки і технологій, доктор фізико-математичних наук С. Рябченко. – Як правильно зазначали експерти з ЄС, котрі проводили "аудит" стану науки в Україні, збільшення витрат на науку має бути в ув'язці з крос-урядовою стратегією розвитку економіки з оперттям на науку. Досі в нас питання такої стратегії залишається осторонь. Як без цього говорити про розвиток?.. Держава не інвестує в нові підприємства, для яких потрібен науковий супровід. Немає проектів – локомотивів розвитку. Отже й розвитку поки що не планується.

Щодо Нацфонду досліджень. Нещодавно Науковий комітет обрав його наукову раду, яка має оголошувати і організовувати конкурси, визначати їхні напрями, експертувати проекти і, гадаю, обов'язково організовувати нагляд за їх виконанням. Положення про те, як вона працюватиме, які в неї будуть права і як буде забезпечено її діяльність, поки що немає. Щоб Нацфонд реально включився в роботу в 2019-му, зараз потрібна непроста і напружена робота. До наукової ради обрано авторитетних і працездатних людей. Але робота перед ними велика. Будемо сподіватися, що впораються, що Науковий комітет допомагатиме.

У прийнятому не так давно Законі про наукову діяльність немає жодного (!) слова про завдання науки в суспільстві взагалі, зокрема і на нинішньому етапі життя нашої держави. Багато разів вживаються слова "науково-технічна політика", але немає жодної згадки, а хто ж і як в Україні цю політику формує, затверджує, якою ж вона є зараз і чи є взагалі. І розуміння цього в суспільстві, урядових колах та й у науковій громадськості не є чітким і однаковим. А без цього дуже важко перейти до розвитку.

Що ж до того, як організаційно працюватиме Національний фонд досліджень, чи він буде головним розпорядником коштів, чи його бухгалтерські операції забезпечуватиме бухгалтерія МОН, – це питання не здається мені важливим за умови, що кошти на роботу НФД однозначно фіксовані, а рішення про фінансування того чи іншого проекту приймає наукова рада фонду. З цієї точки зору я не бачу небезпеки, якщо виконавча дирекція Нацфонду буде в складі МОНУ. Незалежність потрібна науковій раді, яка керуватиме виконавчою дирекцією, і Науковому комітетові».

Науковий комітет і наукова громадськість переконані, що незалежність так само потрібна й НФД – як ключовий принцип його функціонування.

Лише за такої умови може з'явитися довіра суспільства, бізнесу та іноземних партнерів до Національного фонду досліджень України. Якщо ж проект держбюджету в частині фінансування НФД залишиться без змін, то, як іронізують науковці, замість позитивних зрушень у реформуванні науки ми побачимо «декоративний потьомкінський фасад з модним діроколом» і [профанацію незалежного конкурсного фінансування](#).